

4-SINF O‘QISH DARSLARIDA O‘QUVCHILAR NUTQIY SAVODXONLIGINI PIRLS TOPSHIRIQLARI ASOSIDA RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Yusufxanova Muslimaxon Sherzodxon qizi
Namangan davlat pedagogika instituti, magistrant
Kirgizov Nuriddin Olimjonovich
Maslaxatchi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23324312>

Annotatsiya. Maqolada boshlang‘ich sinf, xususan 4-sinf o‘qish darslarida o‘quvchilarning nutqiy savodxonligini xalqaro PIRLS tadqiqoti topshiriqlari asosida rivojlantirish metodikasi yoritilgan. PIRLS o‘qish jarayonining to‘rt darajasi tahlil qilinib, har bir daraja bo‘yicha amaliy topshiriq turlari va dars bosqichlari taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: nutqiy savodxonlik, PIRLS, o‘qish savodxonligi, 4-sinf, matn bilan ishlash, xulosa chiqarish, og‘zaki va yozma nutq.

Kirish

Bugungi kunda ta‘lim sifatini baholashda o‘quvchining nafaqat matnni o‘qiy olishi, balki o‘qiganini tushunishi, tahlil qilishi, qayta hikoyalashi va hayotiy vaziyatlarda qo‘llay olishi muhim o‘rin tutadi. Hozirgi kunda mamlakatimizda boshlang‘ich ta‘limni takomillashtirish, o‘quvchilarning funksional savodxonligini oshirish va xalqaro baholash dasturlariga tayyorlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylangan. PIRLS tadqiqoti 4-sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini har besh yilda baholaydi va aynan shu yosh davri o‘quvchi o‘qishni o‘rganishdan takomillashtirishni tashkil etish hisoblanadi. Har bir dars jarayonida boshlang‘ich sinflarda darslarni tashkil etish samarali texnik vositalardan unumli foydalanish samaradorlikni oshirishning asosiy omili hisoblanadi.

Boshlang‘ich ta‘lim jarayonida nutqiy savodxonlik o‘quvchining tinglab tushunishi, so‘zlashi, o‘qish va yozish orqali muloqot qila olish qobiliyatini o‘z ichiga olibgina qolmay yozma nutq malakasini ham oshirish ahamiyatli hisoblanadi. Amaliyotda o‘quvchilar matnni ravon o‘qisa-da, undagi yashirin ma‘noni tushuntirib bera olmasligi, o‘z fikrini asoslab bayon qilishda qiynalishi kuzatiladi. Bu muammo PIRLS yondashuviga asoslangan topshiriqlar tizimi orqali samarali hal etilishi mumkin.

PIRLS tadqiqotining mazmuni va o‘qish jarayonlari

PIRLS topshiriqlari 4-sinfda ikki asosiy o‘qish maqsadini ajratadi: tajriba olish uchun o‘qish (ertak, hikoya, she‘r, maqol) va axborot olish va undan foydalanish uchun o‘qish ahamiyatli sanaladi (ilmiy-ommabop, ma‘lumotnoma matnlari). Har bir matn bo‘yicha o‘quvchining quyidagi to‘rt jarayondagi ko‘nikmalari baholanadi:

- Aniq berilgan axborotni topish va ajratib olish (masalan: «Hikoyada qahramon qayerga bordi?»).
- To‘g‘ridan-to‘g‘ri xulosa chiqarish (masalan: «Nima uchun bola xafa bo‘ldi?»).
- G‘oya va axborotni talqin qilish va umumlashtirish (masalan: «Matnning asosiy g‘oyasi nima?»).
- Mazmun, til va matn elementlarini tanqidiy baholash (masalan: «Muallif nima uchun aynan shu so‘zni tanlagan?»).

Ushbu to‘rt jarayon nutqiy savodxonlikning mazmuniy asosini tashkil etadi: birinchisi lug‘at va diqqatni, ikkinchisi mantiqiy fikrlashni, uchinchi mustaqil fikr bayon qilishni, to‘rtinchisi nutq madaniyati va tanqidiy yondashuvni rivojlantiradi.

2. Metodikaning asosiy tamoyillari

- Matnning tabiiyligi: darslikdagi matnlar bilan bir qatorda real hayotiy, mazmunan boy matnlardan foydalanish.
- Topshiriqlarning darajalanishi: oddiy topshiriqdan murakkabiga o‘tish xisoblanadi.
- Nutq faoliyatlarining uyg‘unligi: bir matn ustida tinglash, o‘qish, gapirish va yozishni birlashtirish.
- Ochiq savollar ustuvorligi: «ha yo‘q» emas, «nima uchun?», «qanday?» savollari.
- Hamkorlikda o‘qitish: juftlik va guruh muhokamalari orqali nutqiy faollikni oshirishdan iborat.

3. Dars bosqichlari bo‘yicha metodik tavsiyalar

Boshlang‘ich ta‘lim jarayonida matn ustida ishlash uch bosqichda tashkil etilishi maqsadga muvofiq hisoblanadi.

O‘qishdan oldin o‘qituvchi sarlavha, rasm yoki kalit so‘zlar asosida o‘quvchilarning bilimini faollashtiradi. Bu sarlavha sizga nimani eslatadi?, Matnda nima haqida gap boradi deb o‘ylaysiz?. Noma‘lum so‘zlar lug‘at ishi o‘tkazish orqali izohlanadi. Bu bosqich og‘zaki nutq taxmin qilish ko‘nikmasini rivojlantiradi.

O‘qish jarayonida matn navbatma-navbat, juftlikda yoki ovoz chiqarib o‘qiladi. To‘xtash nuqtalarida o‘quvchilar keyingi voqeani taxmin qiladi, o‘qiganini o‘z so‘zi bilan qayta takrorlaydi. Bu tushunishni nazorat qilish usuli hisoblanadi.

O‘qishdan keyin. PIRLS topshirig‘idagi savollar tizimi beriladi: yopiq (test), qisqa javobli va keng javobli (rasmiy yozma javob) topshiriqlar. Keyin muhokama, taqdimot, kichik insho yoki rolli o‘yin tashkil etiladi.

4. PIRLS darajalari bo‘yicha topshiriq namunalari

Quyida “Tulki va Turna” ertagi misolida har bir daraja uchun topshiriq namunalari keltirilgan.

Jarayon	Topshiriq namunasi	Rivojlanadigan nutqiy ko‘nikma
Axborotni topish	Tulki turnani nimaga mehmon qildi? Mos javobni toping va tagiga chizing.	Diqqat bilan o‘qish, aniq javob berish
Oddiy xulosa	Nima uchun turna tulkiga javob tariqasida ovqat tayyorlamadi? Matndagi gap bilan isbotlang.	Mantiqiy bog‘lanish, dalil keltirish
Talqin va umumlashtirish	Ertak bizga nimani o‘rgatadi? O‘z hayotingizdan shunga o‘xshash voqeani so‘zlab bering.	Fikrni bayon qilish, o‘z tajribasi bilan bog‘lash
Tanqidiy baholash	Muallif ertakni nima uchun hayvonlar tilidan yozgan? Siz boshqacha yakun o‘ylab toping.	Tahlil, ijodiy yozma va og‘zaki nutq

5. Nutqiy savodxonlikni rivojlantiruvchi faol usullar

- “Savol beruvchi” usuli, o‘quvchilar matn bo‘yicha o‘zlari PIRLS topshirig‘iga doir savol tuzadi va sinfdoshlariga beradi.
- “Fikr - juftlik – almashinuv”. Avval yakka, so‘ng juftlikda, keyin jamoada fikr bildiriladi.
- “Matn xaritasi”; voqea, qahramon, joy, muammo, yechim klasteri tuziladi va u asosida qayta hikoya qilishga undaladi.
- “Qahramon kursi”, o‘quvchi rollarga kirib qahramon rovida savollarga javob beradi.
- “Yozma mulohaza” 3-5 gapdan iborat izoh yozish kabi tayanch iboralar bilan javob beradi.
- Axborot matnlari bilan ishlash; jadval, diagramma, rasm izohlarini o‘qish va ularni so‘z bilan ifodalash asosida izohlaydi.

6. Natijalarni baholash

Nutqiy savodxonlikni baholashda quyidagi mezonlardan foydalanish tavsiya etiladi: javobning matnga mosligi;

fikrning to‘liqligi va asoslanganligi;

nutqning ravonligi va grammatik to‘g‘riligi;

lug‘at boyligi;

o‘z fikrini bildirish va isbotlash kabi.

Baholash texnik vosita asosida olib borilib, har bir mezon uchun 1-3 ball qo‘yiladi. Muntazam kuzatuv varaqasi va o‘quvchi portfoliosi rivojlanish dinamikasini ko‘rsatadi. Natija jazolash emas, balki keyingi mashg‘ulotlarni rejalashtirish uchun ishlatilishi lozim.

PIRLS topshiriqlari asosida o‘qish darslarini tashkil etish 4-sinf o‘quvchilarida matnni chuqur anglash, fikrni ravon va asosli bayon qilish, tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Topshiriqlarni darajalab berish, to‘rt nutq faoliyatini uyg‘unlashtirish, faol usullardan foydalanish va rubrika asosida baholash nutqiy savodxonlikni izchil rivojlantirish imkonini beradi. Bunday metodika o‘quvchilarni xalqaro baholashga tayyorlash bilan birga, ularning hayotiy kompetensiyalarini ham mustahkamlaydi.

Adabiyotlar ro‘yhati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2017-yil 7 fevralda „O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi” to‘g‘risidagi farmonida_2017; PF-4947sonli
2. Qosimova K., Matjonov S., G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o‘qitish metodikasi. –T.: Noshir, 2022. – 354 b.
3. G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh., Mamatova G., Boqiyeva H. Husnixat va uni o‘qitish metodikasi. –T.: TDPU, 2009. – 70 b.
4. X.G‘ulomova, SH.Yo‘ldasheva 4-sinf ona tili darsligi Toshkent o‘q.nashriyoti 2020y
5. Iroda Azimova, Klaraxon Mavlonova, Sa‘dullo Quronov, Shokir Tursun, Ona tili va o‘qish savodxonligi 2-sinf. –Toshkent, 2021. –120 b.
6. Iroda Azimova, Klaraxon Mavlonova, Sa‘dullo Quronov, Shokir Tursun, Ona tili va o‘qish savodxonligi 1-sinf. –Toshkent, 2021. –104 b.
7. Iroda Azimova, Klaraxon Mavlonova, Sa‘dullo Quronov,. Ona tili va o‘qish savodxonligi 3-sinf. –Toshkent, 2022. –144 b.